МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В. Н. КАРАЗІНА
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНИХ МОВ
Кафедра англійської філології та методики викладання іноземної мови

Рекомендовано до захисту
Протокол засіданні кафедри № 5
від «20» листопада 2025 р.
Завідувач кафедри Морозова І.І.
(прізвище та ініціали)

_____
(підпис)

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

КОГНІТИВНІ І МОВНІ ЗАСОБИ РЕПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ПРОПАГАНДІ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ (НА ПРИКЛАДІ ДЖЕРЕЛ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.)

Виконавець:
Студентка ІІ курсу магістратури,
групи АМП–61

Боголюбова Анна Вікторівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник роботи:

Бондаренко Євгенія Валеріївна, професор,
доктор філологічних наук
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну магістерську роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії
Протокол № ____ від «____» _____ 2025 р.

Голова Екзаменаційної комісії_____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ І СМИСЛОВОЇ РЕПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЇ В ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ НАРАТИВАХ 7
1.1 Поняття реперспективізації в лінгвістиці та наратології 7
1.2 Історичний контекст пропаганди Третього Рейху та її англомовні тексти……10
1.3 Наратив як інструмент ідеалогічного впливу……...13
1.4 Теоретичні підходи до аналізу пропагандистських текстів……16
1.5 Методологія дослідження та вибір текстів 20
1.5.1 Методологічне підґрунтя дослідження 20
1.5.2 Аналітична база дослідження 22
1.5.3 Корпус 24
Висновки до розділу 1 25
РОЗДІЛ 2. КОГНІТИВНА ТА МОВНА РЕПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЯ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРВ'Ю КІНЦЯ 20 – ПОЧАТКУ 21 СТ. ……...……28
2.1 Когнітивна трансформація історичних наративів 28
2.2 Мовні стратегії реперспективізації: засоби та механізми реалізації ……...……34
2.3 Кейс-аналіз англомовних інтерв'ю 37
2.4 Порівняльний синтез стратегій реперспективізації 40
Висновки до розділу 2 45
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ 46
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 49

ВСТУП

У контексті інформаційного суспільства післяправди (post-truth) [48] феномен реперспективізації є одним із новітніх об'єктів дослідження в сучасній лінгвістиці та наратології. Фокус на цьому об'єкті дозволяє вивчати процеси переосмислення та реконструкції наративів під впливом зміни часової, ідеологічної чи комунікативної перспективи [11]. Запроваджене у контексті когнітивних і дискурсивних досліджень, поняття реперспективізації набуло особливого значення у вивченні історичних і політично забарвлених текстів, де осмислення минулого часто слугує інструментом впливу на сучасність. У центрі цього дослідження – англомовні інтерв'ю колишніх пропагандистів чи симпатиків Третього Рейху, які дають змогу простежити, як відбувається смислова та мовна трансформація нацистського дискурсу в умовах пізнішого історичного періоду та іншого культурного простору [62].

Пропаганда Третього Рейху – один із найяскравіших прикладів цілеспрямованого використання мови для формування ідеологічної свідомості [36]. Однак актуальним є не тільки сам пропагандистський дискурс у його первинному вигляді, а й те, як цей дискурс трансформується та подається з іншої перспективи в англомовному просторі. В інтерв'ю кінця XX – початку XXI ст. спостерігається тенденція до реперспективізації: колишні ідеологи, журналісти, чиновники або учасники подій намагаються представити свої дії та погляди в інакшому світлі, вибудовуючи нову систему смислових координат, де зникає або маскується ідеологічна вага, а моральна відповідальність делегується, розмивається чи редефінується.

У цьому контексті мовна реперспективізація виступає як механізм легітимації власної позиції, де за допомогою стилістичних засобів, тональності, лексичного вибору, риторичних прийомів та когнітивних стратегій формується інший – часто пом'якшений, виправданий або

романтизований – образ минулого. Іншими словами, у роботі пропунується спостереження, як за допомогою лінгвальних засобів вибудувується нова «правда» про історію, що є суголсним із визначенням післяправди (post-truth). Англомовні інтерв'ю в цьому випадку є ідеальним матеріалом для аналізу, адже вони поєднують у собі не лише переклад або культурну адаптацію, але й ідеологічно вмотивовану трансформацію вихідного дискурсу.

Актуальність теми дослідження зумовлена, по-перше, суспільно-політичними викликами, пов'язаними з активізацією правих ідеологій у публічному дискурсі, і, по-друге, науковою необхідністю лінгвальних засобів будування маніпулятивних дискурсів. Реперспективізація – це не лише лінгвістичне явище, а й спосіб впливу на колективну пам'ять та ідентичність. Виявлення і розуміння цих процесів сприяє підвищенню медіаграмотності, розвитку критичного мислення та формуванню стійкості до ідеологічної маніпуляції в умовах інформаційних війн [3].

Об'єктом дослідження є лінгвальні засоби маніпулятивної реперспективізації, застосовані в англомовних інтерв'ю з колишніми пропагандистами чи симпатиками нацистської ідеології, записані у другій половині XX – на початку XXI ст. Ці тексти, попри формальну дистанцію у часі та просторі від Третього Рейху, репродукують або переосмислюють ключові пропагандистські наративи, часто подаючи їх у новому світлі.

Предметом дослідження виступають когнітивні та мовні стратегії реперспективізації у зазначених інтерв'ю.

Ступінь наукової розробки теми є достатньо високою у західній лінгвістиці – зокрема, у працях Нормана Ферклафа [21], Тойна ван Дейка [61], Рут Водак [65], які досліджують критичну дискурс-аналітику та ідеологічний дискурс. Н. Ферклаф підкреслює, що мова відображає та відтворює відносини влади; ван Дейк показує, як ідеологія проявляється у структурі текстів; а Р. Водак аналізує, як дискурсивні практики можуть підтримувати соціальну нерівність. Проте у вітчизняному науковому

просторі феномен реперспективізації, особливо у контексті англомовних текстів, що походять з нацистського середовища, ще не отримав належної уваги.

Метою дипломної роботи є виявлення й аналіз когнітивних і лінгвальних механізмів реперспективізації нацистських наративів в англомовному дискурсі інтерв'ю.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання:

• окреслити теоретичні засади реперспективізації як лінгвістичного явища;

• визначити історичний контекст та наративні особливості пропаганди Третього Рейху;

• проаналізувати англомовні інтерв'ю з колишніми пропагандистами з точки зору мовної трансформації наративу;

• виявити ключові мовні та когнітивні стратегії реперспективізації;

• дослідити вплив реперспективізації на структуру та ідеологічне навантаження наративів;

• здійснити порівняльний аналіз окремих інтерв'ю для виявлення типових моделей реперспективізації.

Матеріалами дослідження є:

• англомовні інтерв'ю з колишніми нацистськими пропагандистами або їхніми симпатиками, опубліковані в період з 1980-х до 2010-х р.;

• історичні документи, що фіксують первинні наративи нацистської пропаганди;

Методи дослідження: дискурс-аналіз, методи когнітивної лінгвістики, риторичний аналіз, контекстуальний аналіз, елементи стилістичного аналізу.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає у розширенні уявлень про механізми реконструкції наративу в публічному дискурсі, розкритті потенціалу мови як інструменту ідеологічної маніпуляції, а також можливості застосування результатів дослідження у викладанні

спецкурсів з теорії дискурсу та інформаційних війн.

Структура роботи: диплом складається зі вступу, двох основних розділів, висновків та списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ І СМИСЛОВОЇ РЕПЕСПЕКТИВІЗАЦІЇ В ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ НАРАТИВАХ

1.1. Поняття реперспективізації в лінгвістиці та наратології

Поняття реперспективізації є відносно новим, проте вкрай важливим у межах сучасної гуманітарної науки, зокрема – лінгвістики, когнітивістики, історичної семіотики та наратології [12].

Розробка цього поняття відбувається у межах загального уявлення про інформаційне суспільство післяправди (post-truth).

Поняття «післяправди» окреслює стан сучасного суспільства, у якому об’єктивні факти мають менший вплив на формування громадської думки, ніж емоційні апеляції, вірування чи особисті переконання [57]. У межах інформаційного суспільства післяправди істина втрачає статус універсальної категорії, натомість домінують множинні версії реальності, сконструйовані засобами мови та медіа. Така ситуація породжує нові форми дискурсивних практик, у яких маніпулятивні стратегії, риторичні техніки та емоційні наративи часто переважають над раціональними аргументами. Саме в цьому контексті з’являється і розвивається феномен реперспективізації як спосіб переосмислення минулого і формування альтернативних «правд» у публічному просторі.

Термін «реперспективізація» походить від латинського *re-* (знову) та *perspectiva* (бачення, споглядання), і в широкому значенні позначає процес повторного або зміненого погляду на події, явища чи наративи крізь призму нових ціннісних, ідеологічних або культурних рамок. У лінгвістичному та наратологічному контексті реперспективізація означає не лише зміну перспективи в межах наративної структури, а й глибоку трансформацію змісту, інтерпретації та функціонального навантаження текстів, особливо історичних або ідеологічно навантажених [25].

На відміну від простого переказу або переформулювання, реперспективізація передбачає глибший рівень смислової модифікації, який часто є наслідком змін у суспільно-політичному контексті, ідеологічних запитах епохи або індивідуальних стратегіях говоріння. Таким чином, реперспективізація функціонує як інструмент реконструкції пам’яті, політичної легітимації, а також як механізм постійного перегляду та переоцінки історичних фактів.

У лінгвістичному аспекті реперспективізація може проявлятися через зміну наративного фрейму, лексичні евфемізації, прагматичні зсуви та дискурсивні маркери [58], які сигналізують про зміну точки зору або зміщення фокусу. Наприклад, заміна слова *окупація* на *визволення* в політичному дискурсі – це не лише семантичний маневр, а реперспективна спроба змінити інтерпретацію історичної події.

У наратології поняття реперспективізації часто розглядається через призму ретроспекції, фокалізації та наративного часу. Зокрема, дослідники (наприклад, Ж. Женетт, М. Бал, Дж. Брунер) наголошують на тому, що будь-який акт оповіді завжди є актом вибору: що сказати, що замовчати, що поставити в центр, а що винести на периферію [7]. Реперспективізація тут функціонує як спосіб змінити ці акценти, часто – з ідеологічною метою. Особливо яскраво це виявляється у мемуаристиці, інтерв’ю та ретроспективних розповідях, де досвід минулого оформлюється відповідно до сучасних цінностей або політичних потреб [9].

Ключовим інструментом реперспективізації в наратологічному контексті виступає фокалізація – тобто визначення того, з якої точки зору подається наратив [33]. Зміна фокалізатора автоматично змінює не лише змістовий, а й емоційний вимір тексту. Наприклад, війна, описана з точки зору цивільного, військового або ідеолога – це три різні історії, які транслюють абсолютно різні смисли, навіть якщо описують ті самі події. У цьому полягає сутність реперспективного наративу: змінити не тільки

те, що сказано, але і як, чому та для кого це сказано. Обгрунтвання такого типу зсувів є суголосним із теорію картини світу.

Окрім фокалізації, важливу роль у процесі реперспективізації відіграють темпоральні зсуви – зміщення часової перспективи оповіді, коли минулі події осмислюються з позиції теперішнього або майбутнього досвіду [4]. Вони дозволяють представляти минуле як уже відомий і завершений досвід, що надає тексту авторитетності та достовірності. Такий прийом часто використовується в інтерв'ю або автобіографічних розповідях, де автор виступає не лише як свідок подій, а як особа, що осмислює та переосмислює минуле, що дає змогу змінити первісний наративний зміст подій.

У сучасній гуманітарній думці реперспективізація дедалі частіше розглядається як інструмент ідеологічної реконструкції минулого, що є особливо актуальним у добу постправди, інформаційних війн та історичного ревізіонізму. Вона стає не лише механізмом адаптації пам'яті до нових соціокультурних умов, але й активним способом формування нової колективної ідентичності. У цьому контексті англомовні інтерв'ю колишніх пропагандистів Третього Рейху є унікальним джерелом для дослідження: вони демонструють, як індивідуальні спогади трансформуються з урахуванням змін у суспільстві, дискурсі, медіа та міжнародному контексті.

Отже, у контексті інформаційного суспільства постправди поняття реперспективізації охоплює комплекс когнітивних, лінгвістичних та наративних процесів, що дозволяють змінювати або переформульовувати значення подій у залежності від нового контексту. Ключовими інструментами реперспективізації є розуміння того, як минуле переосмислюється мовою сучасності, а текст стає ареною боротьби за смисл.

1.2. Історичний контекст пропаганди Третього Рейху та її англомовні тексти

Пропаганда Третього Рейху є одним із найяскравіших прикладів системного, цілеспрямованого та багатокомпонентного використання мовних і візуальних засобів для маніпуляції масовою свідомістю. Вона не лише відображала ідеологію нацизму, а й активно її формувала, утверджуючи її як єдину легітимну інтерпретацію реальності в Німеччині 1933–1945 рр. Створення та поширення наративів, побудованих на расовій вищості, антисемітизмі, мілітаризмі та вождизмі, відбувалося через всі доступні канали – друковані медіа, кінематограф, радіо, архітектуру, візуальну культуру, і, що особливо важливо для нашого дослідження, – через іноземномовні пропагандистські продукти, зокрема англомовні тексти.

Ключову роль у створенні пропагандистського апарату відіграв Й. Геббельс, міністр народної просвіти і пропаганди, який розробив цілісну систему впливу на населення, засновану на повторенні, емоційному навантаженні та створенні «ворожого образу» (наприклад, єврея, комуніста, ліберала, англоамериканця). Пропаганда в умовах націонал-соціалістичного режиму була не просто засобом інформаційної підтримки влади – вона стала основною складовою соціального конструювання реальності, де мова перетворювалася на знаряддя політичного насильства.

Уже в 1930-х рр. нацистська Німеччина активно розробляла іноземні комунікаційні канали, орієнтовані на зовнішню аудиторію, зокрема англомовну. Їхня мета – поширення позитивного образу Рейху за кордоном, нейтралізація критики, а в часи війни – деморалізація противника. Для цього активно використовувалися такі засоби, як:

• англомовні брошури, видані німецькими державними установами або приватними видавцями, наближеними до нацистської влади (наприклад, «Germany Speaks», «The Case for Germany»);

• прямі радіопередачі, орієнтовані на США та Британію – серед них особливо відомими стали передачі Вільяма Джойса (Lord Haw-Haw), який вів ефіри з Берліна;

• англомовні журнали, створені для іноземної аудиторії, зокрема «Signal», який публікувався німецькою, англійською, французькою та іншими мовами в окупованих країнах;

• особисті інтерв'ю з нацистськими чиновниками чи симпатиками, що згодом потрапляли в англомовну пресу.

Особливу цінність у межах сучасного дискурсивного аналізу мають післявоєнні англомовні інтерв'ю, в яких фігуранти нацистського апарату – від офіцерів до пропагандистів – прагнули реперспективізувати власні дії. Такі інтерв'ю часто проводились у 1980–2000-х рр. у форматі документальних фільмів, біографій, академічних проєктів. У них чітко прослідковуються наративи виправдання, розкаяння або дистанціювання від ідеології, що колись активно просувалася. Саме ці тексти є основним об'єктом аналізу в даній роботі, оскільки вони демонструють мовну та смислову реперспективізацію: трансформацію інтерпретацій подій, концептуальних рамок і навіть лексики, що дозволяє ідентифікувати нові механізми формування наративної пам'яті.

Водночас еволюція цих інтерв'ю та їхніх наративів не відбувається у вакуумі – вона зумовлена дією ширших історичних і культурних процесів. Зміна часової дистанції між подіями та сучасністю спричиняє переосмислення досвіду війни й відповідальності. Історична травма, що закарбувалася у колективній пам'яті європейських суспільств, формує нові способи осмислення минулого, у яких провина, виправдання та співучасть набувають інших смислових відтінків. Культурна саморефлексія, властива поствоєнним поколінням, породжує тенденцію до критичного переосмислення національної ідентичності, а медійна репрезентація через фільми, документалістику та масову культуру підсилює ці зміни, створюючи нові рамки інтерпретації нацистського

минулого.

Аналіз цих текстів свідчить, що англомовна пропаганда Третього Рейху не обмежувалась перекладом внутрішньонімецьких меседжів – вона мала власну лінгвістичну та риторичну специфіку. Її структура адаптовувалася до ментальності, культурних кодів та медійного простору західного світу. Пропагандисти використовували елементи класичної британської етики (етос, логос, патос) [39], опиралися на «загальні європейські цінності», просували ідеї спільної боротьби проти «єврейського капіталу», «більшовицької загроз» або моральної деградації демократій. Все це відбувалося за допомогою м'яких стратегій впливу, зокрема апеляцій до релігії, сімейних цінностей, класичної культури та навіть гуманізму – всупереч реальній антигуманній сутності режиму [46].

Подальша еволюція цих інтерв'ю та інших наративів пов'язана з дією кількох ключових чинників: плином часу, який змінює суспільне сприйняття минулого; феноменом історичної травми, що зумовлює колективне переосмислення провини й відповідальності; культурною саморефлексією, через яку відбувається переоцінка національної ідентичності; а також впливом медійної репрезентації, яка формує нові інтерпретаційні рамки через фільми, документалістику та масову культуру. Саме ці аспекти визначають, яким чином дискурс Третього Рейху трансформується в сучасному інформаційному просторі.

Таким чином, англомовна пропаганда Третього Рейху – це не лише частина історичної реальності, а й лінгвістичний конструкт, який було переосмислено у вигляді оновлених наративів. Її дослідження дозволяє не лише краще зрозуміти механізми впливу та конструювання минулого, а й виявити, як змінюється дискурс під впливом часу, історичних травм, культурної саморефлексії та медійної репрезентації.

1.3. Наратив як інструмент ідеологічного впливу

У контексті ідеологічного домінування й інформаційної війни, наратив – це не просто послідовність подій, викладених у формі розповіді, а потужний механізм впливу на свідомість індивіда і колективну уяву суспільства. У сучасній лінгвістиці наратив дедалі частіше розглядається не як вторинна структура або художній прийом, а як фундаментальна когнітивна схема, через яку люди осмислюють реальність [5]. В умовах тоталітарних режимів, таких як Третій Рейх, наратив набуває особливої ваги, стаючи ключовим інструментом нормалізації, легітимації та закріплення ідеологічних парадигм [63].

Теоретичну основу розуміння наративу як ідеологічного інструменту становлять праці таких дослідників, як М. Фуко [26], Ж.Дерріда [18], Х. Вайт [64], С. Чатман [17], Дж. П. Джі [31] та інші. Згідно з цими підходами, наратив не є нейтральним засобом презентації дійсності – навпаки, він є способом її конструювання [20]. Саме через наратив здійснюється формування «ми-і-вони» опозицій, героїзація «своїх» та демонізація «інших», створення сенсових рамок, які обмежують сприйняття реальності у прийнятних для ідеології межах [16].

У пропагандистських системах, таких як нацистська Німеччина, наративи були навмисно сконструйовані як інструменти масового переконання і легітимації політичних практик, включаючи репресії, воєнну агресію, расову політику тощо. Ідеологічно навантажені розповіді про «національне відродження», «загрозу ззовні», «зрадників зсередини», «історичну місію арійської раси» формували колективну ідентичність і спонукали до участі в насильницьких діях, поданих як морально виправдані або навіть героїчні [41].

Згідно з дослідженнями у сфері наративного аналізу (М. Фуко [27], Ж. Дерріда [18], Х. Вайт [64], С. Чатман [17], Дж. П. Джі [31]), наративізація історії у пропагандистських цілях має дві ключові риси:

• Селективність – вибіркове конструювання подій, де окремі факти

підкреслюються, а інші – замовчуються або ігноруються;

• Телеологічність – побудова розповіді як процесу, що веде до заздалегідь визначеної мети (тріумф нації, очищення раси, встановлення «справедливого порядку») [47].

Ці наративні стратегії реалізуються через мовні маркери (лексику, метафорику, синтаксис), композицію тексту, а також через вибір героя, антагоніста та оповідача [42]. У випадку Третього Рейху головним героєм поставав «німецький народ» – уособлення «чистоти», «страждання» і «величі», а його ворогами – «єврейський змовник», «більшовик», «дегенерат», «англосаксонський колонізатор» [16]. У таких умовах наративи мали не лише описову, а перформативну функцію: вони не тільки розповідали про реальність, але її творили.

Особливо важливим є розуміння того, як наратив виконує ідентифікаційну функцію – дозволяє індивіду «вписати себе» у велику ідеологічну історію [45]. Пропагандистський наратив створює ефект причетності, де кожен слухач або читач відчуває, що бере участь у значущому, епохальному процесі – «боротьбі за майбутнє», «очищенні світу», «справедливій війні». Саме тому наратив виявляється ефективнішим за пряме переконання чи наказ – він залучає не лише логіку, а й емоції, інтуїцію, уяву.

У сучасному дискурсі на особливу увагу заслуговують реперспективізовані наративи, що постають у пізніших текстах – мемуарах, інтерв'ю, документах, створених вже після краху режиму. У них чітко прослідковуються спроби переписати або змінити початковий наратив, зняти з себе відповідальність, або ж надати йому нового значення, адаптованого до демократичного або гуманістичного контексту [51]. Це – складне мовно-дискурсивне явище, в якому наратив, з інструмента впливу, стає об'єктом вторинної інтерпретації, дискурсивної боротьби та смислової трансформації.

Таким чином, наратив у пропагандистському дискурсі є не лише

засобом комунікації, а зброєю, що діє на рівні свідомості, ідентичності, пам’яті. Його аналіз дозволяє не лише розуміти механізми ідеологічного впливу, а й виявляти шляхи їхньої трансформації в умовах зміни історичного та політичного контексту [2].

Особливо промовистим прикладом використання наративу як інструмента ідеологічного впливу у англомовному контексті є діяльність В.Джойса, більш відомого як Lord Haw-Haw, який у 1939–1945 рр. виступав із регулярними радіопередачами на хвилях німецької радіостанції *Reichssender Hamburg*, адресованими насамперед британській аудиторії. Його пропагандистські монологи, завуальовані під «об’єктивну» або навіть «іронічну» оцінку подій, конструювали альтернативний наратив війни: Британія постає як агресор, її уряд – маріонетка єврейського капіталу, тоді як Німеччина – єдиний захисник європейської культури й порядку [37].

Ці наративи базувалися на підмінах історичних причинно-наслідкових зв’язків, семантичних інверсіях і використанні наративних архетипів, знайомих британському слухачеві: благородного лицаря, зрадника, розгубленого народу, що потребує провідника. Така стратегія дозволяла створити емоційно зрозумілий і культурно адаптований дискурс, який міг проникати у підсвідомість, навіть якщо ідеологічно слухач залишався ворожим.

Іншим важливим прикладом є післявоєнні інтерв’ю з колишніми функціонерами нацистського апарату, як-от Ганс Ф. (вигадане ім’я), який в англомовному інтерв’ю 1991 р. (архів Оксфордського Центру усної історії) описував події Третього Рейху, застосовуючи рефреймований наратив, у якому роль Німеччини зображувалась не як агресора, а як «жертви міжнародних махінацій», а власна участь – як «виконання обов’язку у складних обставинах» [35]. У таких текстах чітко простежується процес реперспективізації – спроби змінити кут зору на історичні події, перемістити фокус із колективної провини на особисту

драму, або переосмислити події в межах «загальнолюдських» категорій, на кшталт «страху», «втрати», «моральної невизначеності».

Аналіз наративних стратегій цих інтерв'ю, під якими розуміємо сукупність мовних і структурних прийомів організації оповіді, спрямованих на формування певної ідеологічної інтерпретації подій [14; 17], демонструє, що структура ідеологічного дискурсу не зникає після завершення режиму, а модифікується, зберігаючи центральні тематичні вузли – легітимацію насильства, обґрунтування домінування, релятивізацію провини [15]. Таким чином, наратив стає полем боротьби пам'ятей, в якому нові історичні умови формують потребу в реінтерпретації старих наративів, але часто з тими самими риторичними прийомами.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує явище наративного самовиправдання – процес, коли колишні учасники або прихильники ідеологічних режимів за допомогою лінгвістичних стратегій дистанціюють себе від ключових моментів злочинів, апелюючи до фаталізму («так були обставини»), розмитої відповідальності («усі були втягнуті») або навіть до метанаративів прогресу і духовного очищення [52].

Таким чином, аналіз англомовних пропагандистських текстів та інтерв'ю виявляє, що наратив не лише репрезентує ідеологію, а й трансформує її у залежності від соціально-політичного контексту. Основними наративними стратегіями такого дискурсу є здатність до адаптації, виживання й реінтерпретації, що робить наративний аналіз надзвичайно важливим для розуміння тривалого впливу ідеологічного дискурсу у масовій свідомості.

1.4. Теоретичні підходи до аналізу пропагандистських текстів

Аналіз пропагандистських текстів вимагає міждисциплінарного підходу, який поєднує інструменти лінгвістики, наратології, соціальної

психології, історії та політичної філософії. Саме така комплексність дозволяє не лише виявити мовні та наративні стратегії, а й зрозуміти, яким чином текстові структури формують і транслюють ідеологію, впливаючи на масову свідомість та історичну пам’ять.

У цьому контексті важливо розрізняти поняття тексту, наративу та дискурсу, оскільки кожне з них виконує окрему функцію в комунікативному процесі. Текст розглядається як конкретний мовний продукт – фіксована послідовність висловлювань, що має завершену структуру та матеріальне втілення. Наратив, натомість, позначає спосіб організації подій у часі та просторі, формування причинно-наслідкових зв’язків і позиції оповідача [32; 17]. Дискурс трактується ширше – як соціально зумовлена практика продукування й інтерпретації смислів, у межах якої відбувається взаємодія текстів і наративів та реалізуються владні, ідеологічні й ціннісні відносини [21; 61]. Саме тому аналіз пропагандистських текстів здійснюється з позицій дискурс-аналітичного та наративного підходів, що дає змогу виявити не лише мовні засоби, а й когнітивні механізми ідеологічного впливу.

1. Критичний дискурс-аналіз (Critical Discourse Analysis, CDA)

Класичним і водночас надзвичайно впливовим підходом у дослідженні пропагандистських текстів є критичний дискурс-аналіз (КДА), започаткований такими вченими, як Н. Ферклаф, Тойн ван Дейк і Рут Водак. КДА розглядає мову не просто як засіб комунікації, а як інструмент влади, що створює, закріплює або підважує соціальні ієрархії. Особливу увагу в межах цього підходу приділяють виявленню латентних ідеологій, лексичних опозицій, номінаційних стратегій, а також вивченню контексту продукції та рецепції тексту [1].

У випадку англомовної пропаганди Третього Рейху цей підхід дозволяє простежити, як семантичні вибори формують образ ворога (*Jewish plutocracy*, *Bolshevik terror*) або ж підміняють агресивні дії евфемізмами на кшталт *cleansing*, *pacification*, *protective measures* [40].

2. Наративний аналіз

Другим важливим підходом є наративний аналіз, що зосереджується на структурі, функціях і типології наративів, які формують текст. Під впливом праць В. Фішера [24] та Дж. Брунера [14], дослідники все частіше аналізують пропагандистські тексти як когерентні наративи з власною логікою, героєм, антагоністом і мораллю. Наративи пропаганди, як правило, використовують класичні наративні схеми (герой – жертва – агресор) і апелюють до моральних імплікацій, знижуючи когнітивний опір реципієнта [6].

В контексті реперспективізації, наративний аналіз дозволяє простежити, як пізніші інтерв'ю перетворюють злочинну участь на трагедію вибору, а масове насильство – на «неоднозначні дії в складні часи».

Розкриття цих процесів потребує звернення до когнітивних механізмів інтерпретації минулого, зокрема поняття «когнітивної стратегії».

Під «когнітивною стратегією» далі розуміємо цілеспрямований ментальний механізм переосмислення подій минулого (зміна фреймів, профілювання причинно-наслідкових зв'язків, редукція агентності), що перебудовує інтерпретаційні схеми та колективну пам'ять; поняття спирається на підходи фреймового аналізу [34; 23], концептуальної метафори [33], когнітивної лінгвістики [44] та когнітивно-дискурсивних моделей [61; 66].

3. Когнітивно-дискурсивні підходи

У межах когнітивної лінгвістики (І. Ленді [43]) пропагандистські тексти розглядаються як механізми концептуального впливу, що формують ментальні карти світу за допомогою метафор, фреймів та сценаріїв [43]. Наприклад, фрейм війни як «оборони» або «визволення» радикально змінює сприйняття насильства. Так само метафора ворога як хвороби («infection», «plague», «parasite») легітимізує його знищення як

акт «очищення» чи «лікування».

Цей підхід особливо важливий для вивчення семантичної інженерії – процесу, за якого змінюються значення ключових понять, як-от миру, нації, ворога, обов'язку, що утворює підґрунтя для смислової реперспективізації.

4. Риторичний аналіз

Риторичний аналіз, що спирається на класичні традиції (Аристотель, Цицерон) і сучасні дослідження (К. Берк, В. Емделен), вивчає засоби переконання, впливу та маніпуляції, зокрема через апеляцію до етосу, пафосу й логосу [1]. Пропагандистські тексти нерідко маніпулюють емоціями (страхом, гнівом, ностальгією), що посилює їхнє навіювання і знижує рівень критичного аналізу.

Особливої ваги набуває аналіз риторичних топосів – повторюваних ідей, які структурно вбудовуються в дискурс (на кшталт «світ у небезпеці», «ми проти них», «мистецтво як інструмент боротьби»). Під риторичними топосами розуміємо стійкі смислові схеми або концептуальні формули, що організовують аргументацію та формують певний спосіб сприйняття реальності.

5. Постструктуралізм та деконструкція

Підходи, пов'язані з постструктуралізмом (Ж. Дерріда, М. Фуко), дозволяють зосередитися на владах знання, які підтримують пропаганду як форму дискурсивного контролю. Тут текст розглядається як поле інтерпретацій, де значення є нестабільними, а істина – завжди політичною конструкцією [10]. Це особливо релевантно у випадках, коли колишні нацистські функціонери репрезентують себе як жертв або свідків, а не як агентів режиму.

Отже, сучасний аналіз пропагандистських текстів базується на широкому спектрі методологічних підходів, які дозволяють розглядати їх не лише як історичні артефакти, а як активні елементи ідеологічного впливу, що зберігають свою дієвість і в нових комунікативних

контекстах. Такий підхід забезпечує глибше розуміння механізмів реперспективізації, які ми досліджуємо в наступних розділах. свідомості.

1.5. Методологія дослідження та вибір текстів

1.5.1. Методологічне підґрунтя дослідження

Дослідження мовної і смислової реперспективізації в англомовних інтерв'ю, які стосуються подій та ідеології Третього Рейху, вимагає чітко окресленої методологічної рамки. Основною метою цього етапу є не лише обґрунтування наукового інструментарію, але й побудова корпусу текстів, достатнього для системного аналізу трансформацій наративів у посттоталітарному контексті.

Вихідним у роботі є поняття реперспективізації, яке у цьому дослідженні розуміється як процес повторного структурування минулого досвіду чи ідеологічного висловлювання з урахуванням нових соціально-політичних і моральних контекстів [12]. У мовному вимірі це проявляється у зміні риторичних стратегій, переосмисленні ключових подій або ідеологем – сталих мовних і смислових одиниць, що репрезентують певну ідеологічну позицію у дискурсі.

Термін «ідеологема» запровадив Фредрік Джеймсон [38], визначаючи її як «мінімальну одиницю ідеологічного змісту», що функціонує на межі між мовою, культурою та владою [10]. У подальших європейських дослідженнях (зокрема, П'єра Бурдьє [13] та Луї Альтюссера [8]) поняття ідеологеми використовується для аналізу механізмів символічного впливу та репродукції ідеології через мовні структури.

Методологічно дослідження спирається на чотири основні напрями: критичний дискурс-аналіз, наративний аналіз, когнітивно-дискурсивний та когнітивний підходи. Кожен із них забезпечує окремий аспект вивчення процесу реперспективізації – від аналізу ідеологічного навантаження текстів до дослідження когнітивних механізмів зміни

перспективи.

Критичний дискурс-аналіз (CDA) – використовується для виявлення ідеологічного навантаження, яке закладене в мовні структури інтерв'ю. Теорії Т. ван Дейка, Н. Ферклафа та Р. Водак формують основу цього підходу: Ферклаф (1992) розглядає мову як соціальну практику, що відтворює владні відносини; ван Дейк (1995) показує, як ідеології закодовуються у структурі тексту та мовленні; а Водак (2001) аналізує дискурсивні практики у контексті історичних і політичних наративів, демонструючи їхню роль у підтриманні чи руйнуванні суспільних ієрархій. Такий підхід дозволяє дослідити, яким чином індивідуальні висловлювання відтворюють або модифікують дискурси влади, расизму, авторитаризму.

Наративний аналіз – застосовується для структурного вивчення побудови інтерв'ю: послідовності викладу, причинно-наслідкових зв'язків, типу саморепрезентації мовця. Наратив тут розглядається не як опис подій, а як цілеспрямований інструмент легітимації певної позиції.

Когнітивно-дискурсивний підхід – дає змогу виявити, як через метафори, фрейми та прецедентні одиниці (напр., «це був інший час», «ми виконували наказ») мовець намагається трансформувати колективну пам'ять і створити нову версію історії.

Когнітивний аналіз – дозволяє за допомогою лінгвістичних маркерів (модальність, емоційна інтонація, синтаксична компресія) ідентифікувати внутрішні когнітивні зрушення у ставленні мовця до власної ролі в нацистському режимі.

Реперспективізація як аналітичний підхід охоплює як когнітивний, так і мовний рівень реалізації.

У цьому контексті особливу роль відіграють як когнітивні, так і мовні стратегії реперспективізації.

Когнітивні засоби передбачають переосмислення минулих подій через зміну фреймів сприйняття, вибір нових точок зору, актуалізацію

або, навпаки, маргіналізацію певних аспектів досвіду. Саме за допомогою таких когнітивних механізмів мовці формують нову інтерпретацію власного минулого відповідно до сучасних соціально-політичних умов.

Мовна реалізація цих стратегій відбувається через використання евфемізмів, пасивних конструкцій, метафор, номінативних зсувів та інших засобів, які вербалізують зміну перспективи та сприяють досягненню стратегічних цілей реперспективізації.

Такий підхід дозволяє інтегрувати критичний дискурс-аналіз і когнітивну лінгвістику в єдину аналітичну модель, у межах якої мова розглядається не лише як інструмент опису минулого, а як механізм його переосмислення та моральної реконфігурації.

Окрім теоретичного підґрунтя, важливу роль відіграє добір текстового матеріалу: ретельно відібрані приклади інтерв'ю забезпечують репрезентативність корпусу, дозволяючи простежити типові стратегії реперспективізації та співвіднести їх із конкретними історичними та соціальними контекстами. Це підвищує валідність висновків і демонструє евристичний потенціал обраного підходу.

1.5.2. Аналітична база дослідження

Аналітична частина дослідження спрямована на виявлення лінгвістичних і когнітивно-дискурсивних механізмів, за допомогою яких у післявоєнних інтерв'ю відбувається реперспективізація минулого досвіду. Ключовим є фокус на мовних стратегіях, під якими розуміємо цілеспрямовані мовні дії, спрямовані на формування певного комунікативного ефекту або ідеологічної позиції [61; 27], що формують ефект дистанціювання, виправдання або релятивізації участі у злочинному режимі.

У межах аналітичної процедури виділяються такі типи механізмів:

• вживання пасивних конструкцій (*mistakes were made*, *orders were followed*), що знімають персональну відповідальність;

• евфемізація дій (*transportation of people* замість *депортація в табори смерті*), яка маскує насильницьку суть процесів;

• метафоричне фреймування (*it was a storm we could not stop*), що створює образ стихійності й неминучості подій;

• конструювання дискурсивної невинності (*I had no idea what was going on behind the scenes*), що забезпечує моральне самовиправдання мовця.

Наприклад, Альберт Шпеєр в інтерв'ю 1981 р. зазначає:

I do not deny responsibility. But I was trapped in a system that rewarded obedience [55].

У цьому фрагменті реалізовано складну структуру реперспективізації: з одного боку – риторичне визнання провини, з іншого – її нівелювання шляхом побудови образу «жертви обставин». Такі конструкції виконують стратегічну функцію моральної реінтеграції мовця у сучасне суспільство.

Отже, аналітична база поєднує елементи якісного критичного дискурс-аналізу (у дусі Н. Ферклафа, Т. ван Дейка, Р. Водак) із когнітивно-прагматичним підходом, що дозволяє інтерпретувати висловлювання не лише на рівні тексту, а й на рівні комунікативних намірів, ідеологічних імплікатур і стратегій саморепрезентації. Такий підхід робить можливим виявлення того, як через мовні засоби відтворюються моделі колективної пам'яті, переосмислюється вина та формується нова інтерпретаційна рамка історичних подій.

Для реалізації описаної аналітичної моделі було сформовано корпус текстів інтерв'ю, що охоплює висловлювання колишніх учасників, очевидців і коментаторів подій періоду Третього Рейху. Корпус забезпечує емпіричну базу для системного аналізу стратегій реперспективізації, описаних у попередніх підрозділах, і дозволяє простежити їхню варіативність залежно від жанру, часу створення та комунікативної ситуації.

Процедура аналізу корпусу:

Дослідження здійснювалося у чотири послідовні етапи, що забезпечують логічний перехід від опису до узагальнення:

1. Етап 1. Визначення когнітивних стратегій реперспективізації та їхніх індикаторів – операціоналізація ключових понять і побудова аналітичної моделі.

2. Етап 2. Виокремлення мовних засобів, через які реалізуються зазначені стратегії: евфемізація, пасивні конструкції, метафоричні моделі, номінативні зсуви тощо.

3. Етап 3. Кейс-аналіз вибраних інтерв'ю з докладним розглядом фрагментів висловлювань; одиницею аналізу є цитата, результатом – висновок про зв'язок між когнітивною стратегією та мовним проявом.

4. Етап 4. Порівняльний синтез отриманих результатів за трьома аналітичними осями – часовою, рольовою та жанрово-медійною – з формулюванням загальних тенденцій еволюції стратегій реперспективізації.

Таке структурування процедури дозволяє забезпечити послідовність і прозорість аналітичного підходу, узгодити теоретичний і емпіричний рівні дослідження та продемонструвати динаміку когнітивно-мовних механізмів у реальному дискурсі.

1.5.3. Корпус

Аналіз у цьому розділі спирається на змішаний корпус джерел і охоплює англомовні інтерв'ю, мемуарні наративи (автобіографії та спогади), а також документальні проєкти (фільми, серіали, меморіальні свідчення), що забезпечує жанрову репрезентативність матеріалу.

До корпусу аналізу увійшли 5 автентичних англомовних текстів інтерв'ю, проведених із колишніми членами або симпатиками нацистського режиму [35].

Головними критеріями добору матеріалу були:

• Англомовність джерела – з метою збереження лінгвістичної єдності аналізу.

• Хронологічне охоплення – від інтерв'ю 1980-х до початку 2020-х рр., що дозволяє фіксувати динаміку реперспективізації.

• Жанрова гетерогенність – до аналізу залучено як документальні інтерв'ю, так і мемуари, кінотексти (документальні фільми з інтерв'ю), фрагменти усних історій, опубліковані в академічних, журналістських та меморіальних проєктах.

• Ідеологічна релевантність – обов'язкова присутність у тексті теми Третього Рейху, оцінки нацизму, рефлексій щодо участі в ідеологічних практиках.

Зокрема, до аналізу увійшли фрагменти інтерв'ю з наступних джерел:

• «Albert Speer: His Battle with Truth» (1995) – глибоке інтерв'ю з Шпеєром, де він самобутньо переписує власну біографію, акцентуючи на «технократичній невинності» [53].

• Документальні серіали BBC («The Nazis: A Warning from History» [49], «Auschwitz: The Nazis and the Final Solution» [50]) – інтерв'ю з солдатами, бюрократами, цивільними.

• «Hitler's Children» (2011) – інтерв'ю з нащадками нацистської еліти, зокрема Нікласом Франком (сином Ганса Франка) [22].

• USC Shoah Foundation Testimonies – включає інтерв'ю не лише з жертвами, а й з колишніми функціонерами, що погодилися дати свідчення [60].

• Документально-мемуарні збірки німецьких ветеранів у перекладі для англомовного ринку, зокрема публікації «Der Spiegel» [19] та «Spiegel International» [56].

Висновки до розділу 1

1. Реперспективізація у лінгвістиці та наратології виступає як процес

перегляду та переосмислення вже наявних наративів із урахуванням нового контексту, зміненої позиції мовця або соціальних трансформацій. Це явище не є лише мовною перебудовою, а включає в себе комплексну трансформацію змісту, що часто супроводжується ідеологічними, психологічними та моральними зміщеннями у межах інформаційного суспільства післяправди.

2. Реперспективізація тісно пов’язана з процесом наративізації, оскільки переосмислення досвіду відбувається через мовні структури, які оформлюють події у вигляді історій. Наративізація виступає механізмом перетворення індивідуальних чи колективних переживань на смислові конструкції, що формують певну картину світу. Через цю взаємодію мова стає не лише засобом комунікації, а й інструментом конструювання соціальної та культурної реальності.

3. Як один із ключових інструментів ідеологічного впливу, наративізація досвіду забезпечує формування індивідуальної та колективної ідентичності через конструювання певної моделі реальності. Пропагандистські наративи створюють специфічну «реальність» через мовні засоби, які не лише передають інформацію, а й нав’язують інтерпретації, моделюють емоційне сприйняття та структурують історичну пам’ять.

4. Серед теоретичних підходів до аналізу пропагандистських текстів найбільш ефективним є інтердисциплінарний підхід, який поєднує критичний дискурс-аналіз, когнітивну лінгвістику, наративологію та теорії ідеології. Ці підходи дають змогу розглядати мовлення не лише як засіб комунікації, а як політичний і культурний інструмент, за допомогою якого вибудовується певне бачення дійсності.

5. Методологічна рамка дослідження поєднує критичний дискурс-аналіз, когнітивно-прагматичний і наративний підходи. Сформульовано аналітичну модель вивчення реперспективізації, орієнтовану на виявлення мовних стратегій дистанціювання, виправдання та

релятивізації провини. Створений корпус післявоєнних інтерв'ю забезпечує емпіричну базу для подальшого аналізу реперспективізованих наративів, що дозволяє простежити взаємодію між мовними засобами, ідеологічними імплікатурами та когнітивними схемами саморепрезентації.

РОЗДІЛ 2.
КОГНІТИВНА ТА МОВНА РЕПЕРСПЕКТИВІЗАЦІЯ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРВ'Ю КІНЦЯ 20 – ПОЧАТКУ 21 СТ.

У цьому розділі здійснюється теоретично обґрунтований аналіз когнітивних і мовних механізмів реперспективізації, який спирається на положення, сформульовані у першому розділі. Завдання, поставлені у теоретичній частині дослідження, передбачають перевірку виявлених закономірностей на матеріалі англомовних інтерв’ю та мемуарних текстів.

Метою розділу є з’ясування того, яким чином індивідуальні оповідачі реконструюють власний досвід, змінюючи інтерпретаційні рамки минулого відповідно до сучасних соціокультурних контекстів. Особливу увагу приділено аналізу когнітивних стратегій (зміна фреймів, профілювання причинно-наслідкових зв’язків, редукція агентності) та їхньої мовної реалізації – евфемізмів, метафоричного фреймування, синтаксичної деагенталізації та номінативних зсувів.

Аналітична частина ґрунтується на корпусі англомовних інтерв’ю, мемуарів і документальних свідчень, описаному в підрозділі 1.5.3, що забезпечує жанрову репрезентативність матеріалу та можливість порівняльного аналізу різних типів реперспективізації.

2.1. Когнітивна трансформація історичних наративів

У межах когнітивної реперспективізації виокремлюються базові стратегії – редукцію відповідальності, концептуалізацію «невинності», моральну дистанцію, архетипізацію та маніпуляцію колективною пам’яттю; далі розкривається механізм перебудови інтерпретаційних схеми та пам’яті співтовариства.

У такому контексті реперспективізація не лише охоплює елементи

маніпуляцій з фактами та наративами історії, але й зберігає чіткий вплив сучасних соціальних і політичних уявлень. Вона здійснюється за допомогою процесів переписування історії, модифікації значень і образів минулого в такий спосіб, щоб вивести на перший план нові етичні та моральні стандарти, що відповідають вимогам сучасності.

Цей процес переписування минулого є частиною глобальної ідентифікаційної роботи, яку здійснюють як окремі мовці (переважно ті, хто був причетний до нацистських структур), так і соціум в цілому. Одним із основних завдань є створення нових версій історії, в яких ті чи інші учасники нацистського режиму мають змогу відновити свої моральні образи або навіть розбудувати нові, засновані на захисті власної «невинності» та переробленому трактуванні історії.

Процес трансформації історичних наративів тісно пов'язаний з такими когнітивними процесами, як маніпуляція з пам'яттю, змінення точки зору на колективну ідентичність, а також із відновлення суспільних і моральних позицій, котрі виявляють певну соціальну потребу в реінтеграції у сучасне суспільство осіб, пов'язаних з ідеологією нацизму.

У когнітивних трансформаціях історії зазвичай виокремлюються кілька основних стратегій, під якими у цій роботі розуміємо повторювані ментальні механізми переосмислення минулого, спрямовані на зниження когнітивного та морального дисонансу (Ґофман, 1974 []; Лакофф і Джонсон, 1980 []). Саме через такі стратегії індивіди та спільноти адаптують минуле до нових соціокультурних контекстів.

Серед них важливе місце займає:

• редукція відповідальності;

• застосування концепції «невинності» або «непричетності»;

• введення моральної дистанції;

• використання культурних архетипів для конструювання нових образів [46].

Ці стратегії дозволяють наративам змінювати своє значення і

впливати на сприйняття історичних подій в новому контексті.

Розглянемо їх окремо:

1. Метафори та фреймування як стратегії зміни сприйняття подій

Метафори є надзвичайно важливим інструментом реперспективізації, оскільки вони дозволяють створювати нові образи подій, змінюючи їх емоційний контекст і легітимуючи певні дії або процеси. У наративі колишніх членів нацистського режиму метафори часто використовуються для маскування агресивних, насильницьких актів, трансформуючи їх у більш абстрактні або нейтральні концепти, що знижують моральний і політичний підтекст.

Наприклад, використання метафори «storm» в інтерв'ю А. Шпеєра є прикладом того, як абстрактне поняття природної стихії перекладається на складні соціально-політичні обставини, створюючи враження, що ті, хто були частиною нацистського режиму, не мали можливості чинити опір цим подіям:

It was a storm we could not stop [54].

Таке метафоричне вираження зменшує персональну відповідальність за нацистські дії, перекладаючи їх у категорії природних процесів, на які важко вплинути. Це дозволяє створити враження, що мовець не мав ніякої сили чи можливості запобігти насильству, яке відбувалося.

Інші метафори, що часто використовуються в таких інтерв'ю, включають порівняння нацистської ідеології з системою, механізмом або машинною організацією, де кожен індивід представлений лише як частина більшої, неминучої структури. Така мова дозволяє зменшити значення особистої відповідальності за скоєні злочини і перенести акцент на загальний процес, який був поза контролем окремих осіб.

2. Колективна пам'ять і конструювання нових історичних наративів

Крім використання мовних конструкцій, які зменшують відповідальність, важливим інструментом реперспективізації є

маніпулювання колективною пам'яттю. У цьому випадку мовці, обговорюючи події Другої світової війни, прагнуть переробити спільне сприйняття цих подій так, щоб це відповідало новим моральним та політичним вимогам. Це може включати підкреслення того, що їх участь у злочинах була частиною більшої історичної або соціальної реальності, в якій їхня роль була мінімальною або неминучою.

Наприклад, в інтерв'ю з А. Шпеєром він неодноразово повторює ідею, що був лише частиною великого урядового механізму, не здатним змінити хід подій:

I was just a small cog in a much larger machine [54].

Це формулювання дозволяє представити його як жертву обставин, як людину, що діяла не за власним бажанням, а скоріше в межах системи, яку неможливо було змінити.

3. Редукція відповідальності через контекстуалізацію

Один з найбільш поширених механізмів смислової трансформації – це редукція відповідальності, що дозволяє особам, які брали участь у злочинах нацистського режиму, значно зменшити свою моральну чи юридичну відповідальність. Така редукція найчастіше досягається за допомогою зміни акцентів на «непричетність», «жертвування собою» або «відсутність вибору».

Наприклад, у книзі А. Шпеєра «Inside the Third Reich» (1970) спостерігаємо виразну спробу реперспективізації власного минулого. Автор намагається представити себе не як активного ідеолога нацистського режиму, а як технократа, що "виконував свою роботу" без повного усвідомлення масштабів злочинів. Шпеєр не заперечує свою участь, проте постійно зміщує акцент із особистої відповідальності на обставини системи:

I was an architect, not a politician. My task was to build, not to destroy [54].

Через таку когнітивну стратегію він створює Фрейм

ПРОФЕСІЙНИЙ ОБОВ’ЯЗОК, який виправдовує його участь у режимі як результат функціональної ролі, а не свідомого вибору. На мовному рівні це реалізується через використання нейтральної, технократичної лексики (architect, task, build), а також пасивних конструкцій, що приховують суб’єкт дії. У результаті Шпеєр формує образ людини, втягнутої у «систему», де особиста ініціатива нібито не мала значення, – таким чином мінімізуючи власну вину.

Подібну стратегію спостерігаємо і в численних інтерв’ю Н. Франка, де він послідовно намагається представити свою родину як жертв обставин. У його висловлюваннях повторюється мотив відсутності морального вибору:

My father was a man of duty. He had to follow orders, and he didn’t have the moral choice we have today [29].

Таке фреймування створює образ «виконавця», який діяв не з власної ініціативи, а під тиском обставин. Як і у випадку зі Шпеєром, тут простежується когнітивна стратегія зняття особистої відповідальності та мовне пом’якшення провини через апеляцію до понять «обов’язок» і «система».

4. Стратегії моральної дистанції

Іншою важливою когнітивною стратегією є застосування моральної дистанції, яка дозволяє створити відчуття, що особа не була безпосередньо причетною до злочинних дій нацистського режиму. За допомогою такої стратегії мовці можуть показати себе не як активних учасників злочинів, а як «жертв» певних політичних або соціальних обставин.

Моральна дистанція часто базується на переконанні, що люди, які працювали в системі нацистського режиму, не завжди розуміли масштаби своїх вчинків або навіть не були обізнані з усіма деталями. Наприклад, відомий нацистський чиновник А. Айхман, під час своїх свідчень у суді, намагався виправдати свою діяльність тим, що він просто «виконував

накази» і що він не був причетний до ідеологічних аспектів нацизму:

I was just a bureaucrat. I did what was expected of me in my position. I never saw myself as part of any criminal plan. I was following orders [59].

Це твердження А. Айхмана є класичним прикладом використання стратегії моральної дистанції, коли він намагається знизити свою відповідальність, акцентуючи увагу на виконанні наказів, а не на власних моральних рішеннях. Це дозволяє йому створити образ «невинної людини», яка лише виконувала свої службові обов'язки.

5. Використання культурних архетипів і образів

Третім потужним механізмом для трансформації історичних наративів є використання культурних архетипів. Історія нацистського режиму часто переписується з метою створення нових моральних образів, що відповідають більш прийнятним культурним чи соціальним моделям.

Наприклад, у багатьох інтерв'ю з членами нацистської еліти, як і у випадку з Нікласом Франком, відбувається спроба переробити образ батька як «відданого патріота», котрий лише виконував свій обов'язок перед державою. Це намагання внести в наратив архетип «героя», який завжди діяв в інтересах нації, хоча насправді його роль була значно складнішою і злочиннішою.

My father served Germany because he believed in its future. He was loyal to his country and tried to do what was right, even if it meant difficult decisions [29].

Інший приклад – це застосування архетипу «жертви» в інтерв'ю з Нікласом Франком, коли він зазначає, що його батько був «жертвою обставин». Це дає змогу сформувати новий образ, в якому нацистські діячі представлені не як злочинці, а як ті, хто були змушені діяти в контексті політичних ідеалів, що домінували на той час.

6. Спрощення та замовчування суперечностей

Нарешті, значну роль у когнітивній трансформації відіграє спрощення складних моральних дилем і замовчування чи ігнорування

суперечливих аспектів минулого. Це дозволяє зберегти вигідний образ як для мовця, так і для суспільства в цілому. Багато інтерв'ю з нацистськими функціонерами та їх нащадками практикують відкидання складних моральних проблем, таких як геноцид, рабство та інші жорстокості, що стали частиною нацистської ідеології.

Мовці намагаються зосередитися лише на конкретних аспектах своєї діяльності, які можна подати у вигідному світлі, наприклад, на адміністративних чи технічних завданнях, що не пов'язані з прямими злочинами. Такий прийом часто спостерігається в інтерв'ю з колишніми нацистськими чиновниками, які описують себе як «організаторів» або «виконавців бюрократичних процесів», відмежовуючись від моральної відповідальності за наслідки прийнятих рішень [61; 66]. Ця стратегія дозволяє створити образ «ефективного фахівця», а не співучасника злочинного режиму, що, у свою чергу, знижує рівень суспільного осуду.

Отже, типовими когнітивними стратегіями реперспективізації є переосмислення минулих подій через зміну ракурсу сприйняття, зсув відповідальності та моральну переоцінку власних дій. Такі механізми забезпечують трансформацію індивідуальних і колективних наративів у спосіб, що узгоджується з сучасними цінностями, і створюють підґрунтя для їхньої мовної реалізації.Ці стратегії дозволяють створювати нові образи, які є більш прийнятними для суспільства, звільняючи мовців від осуду, який вони могли б отримати за свої дії в минулому.

2.2. Мовні стратегії реперспективізації: засоби та механізми реалізації

Мовні стратегії реперспективізації є ключовим інструментом переосмислення минулого в англомовному післявоєнному дискурсі. Вони охоплюють сукупність риторичних і синтаксичних прийомів, за допомогою яких мовці змінюють інтерпретацію власних дій, знімаючи або послаблюючи моральну відповідальність.

Важливість цих мовних інструментів полягає в тому, що вони дозволяють змінювати оцінки історичних подій, адаптуючи їх до нових моральних та політичних умов. Трансформація мовного вираження, наприклад, може допомогти зменшити емоційну напругу або відвернути увагу від серйозних моральних аспектів через зміну акцентів або використання менш різких формулювань. Це є критичним, коли мова йде про втягнутих у злочинний нацистський режим осіб, для яких важливо представити себе в більш сприятливому світлі. У цьому підрозділі ми детально розглянемо, як за допомогою цих засобів реперспективізації мовці намагаються створити нові наративи, у яких вони відіграють значно менш провину, ніж це відповідає дійсності.

Отже, мовними стратегіями реперспективізації виступають ті засоби, що дозволяють мовцям змінювати спосіб представлення подій і власної ролі в них. На відміну від когнітивних механізмів, які стосуються інтерпретації досвіду, мовні реалізують цей процес на поверхневому рівні тексту – через добір лексики, синтаксичних конструкцій і прагматичних формул, які пом’якшують оцінку минулого. Такі засоби допомагають знизити емоційне напруження, нейтралізувати значення насильницьких дій і створити враження дистанційованості від моральної відповідальності.

У подальшому проаналізуємо найпоширеніші з них, зокрема евфемізми, метафоричні перенесення та пасивні конструкції, які забезпечують ефект переосмислення минулого у свідомості мовців.

1. Евфемізми як засіб маскування жорстокості

Евфемізми, або м’які вирази для позначення чогось неприємного або жорстокого, є одним із найпоширеніших мовних інструментів реперспективізації. Використання евфемізмів дозволяє зменшити психологічний та моральний тиск на слухача, змінюючи сприйняття жахливих подій, таких як масові вбивства, депортації або катастрофічні наслідки нацистської політики. Заміна конкретних, жорстоких термінів на

більш нейтральні або абстрактні дозволяє мовцеві дистанціюватися від цих подій та зменшити відповідальність за скоєне.

Одним з найяскравіших прикладів є використання терміну «transportation» замість прямого визнання депортацій, що здійснювалися до концтаборів. Це слово звучить значно менш загрозливо і зменшує ступінь трагедії, яку передає термін «депортація в табори смерті». Наприклад, в інтерв'ю А. Шпеєра (міністра озброєнь Третього Рейху) можна побачити таку формулювання:

The transportation of people to the East was a logistical necessity [54].

Термін «transportation» підсвічує організаційний аспект депортації, зменшуючи акцент на людських стражданнях і масових вбивствах, що стали наслідками цих дій. Цей евфемізм дозволяє створити враження, що мова йде про звичайну адміністративну операцію, а не про частину нацистської політики геноциду.

В інтерв'ю Н. Франка (сина Г. Франка, одного з найближчих радників Гітлера) також зустрічаємо схожий підхід до опису участі його батька в нацистських злочинах. Н. Франк намагається змінити трактування участі свого батька в німецьких військових злочинах через використання евфемізмів, що значно послаблюють моральну оцінку його дій:

My father's role in the relocation of people was misunderstood [30].

Фраза "relocation" натякає на менш травматичний процес, ніж депортація чи знищення. В результаті така мова дозволяє створити у слухача враження, що все відбувалося через непорозуміння або в результаті змін в адміністративних обставинах.

2. Пасивні конструкції як інструмент уникнення відповідальності

Пасивні конструкції є ще одним потужним інструментом для маніпуляцій реперспективізацією, оскільки вони дозволяють звільнити мовця від прямої відповідальності за вчинені дії. Використовуючи пасивний стан, мовець акцентує увагу не на конкретній особі, що вчинила

дію, а на самій дії, що відбулася, або на її результатах, що дає можливість зменшити свою власну роль в цих подіях.

Пасивні конструкції можуть виглядати, наприклад, так: *Mistakes were made during the war, but no one intended to cause harm.* [30].

У цьому прикладі відсутня конкретизація того, хто зробив помилки, що залишає невизначеними виконавців нацистських злочинів. Мовець не бере на себе відповідальність за свої дії або дії нацистської еліти, оскільки вони представлені як абстрактний процес, в якому ні один індивід не може бути винним.

Інший приклад можна побачити в інтерв'ю з колишніми нацистськими офіцерами, які використовують пасивні конструкції для уникнення конкретизації власної відповідальності, в той час як злочини представляються як невипадкові або незначні помилки в ході війни. Так, у висловлюваннях Альберта Шпеєра простежується подібна стратегія деагентації: опис депортацій замінюється технократичним формулюванням *The transportation of people to the East was a logistical necessity* [54], що дозволяє мовцеві представити масові злочини як адміністративний процес, позбавлений етичного виміру.

Таким чином, аналіз мовних засобів реперспективізації в інтерв'ю з колишніми членами нацистського режиму показав, що найбільш типовими є евфемізми, пасивні конструкції, метафори та інші мовні стратегії. Вони використовуються для того, щоб змінити або зменшити негативне сприйняття подій, що сталися під час нацистського правління. Водночас ці стратегії дають змогу зменшити моральну відповідальність.

2.3 Кейс-аналіз англомовних інтерв'ю

Підрозділ присвячено аналізу англомовних інтерв'ю, у яких виявляються ключові стратегії реперспективізації подій. Дослідження зосереджується на тому, як мовці конструюють власну позицію,

дистанціюються від дії чи переосмислюють відповідальність через добір лексики, граматичні структури та образні засоби. Матеріалом слугують інтерв'ю А. Шпеєра, Г. Франка, А. Айхмана, а також фрагменти з документальних і медійних проєктів, що репрезентують різні способи відтворення досвіду минулого. Аналіз окремих висловлювань дає змогу простежити взаємодію когнітивних стратегій і мовних механізмів на рівні конкретного тексту.

Завдання підрозділу:

• Ідентифікувати у вибраних інтерв'ю основні когнітивні стратегії реперспективізації (самовиправдання, дистанціювання, редукція агентності, фрейм «невинності» тощо).

• Визначити мовні засоби, за допомогою яких реалізуються зазначені стратегії – евфемізми, пасивні конструкції, метафоричні фрейми, номінативні зсуви.

• Проаналізувати функціонування цих засобів у контексті комунікативних цілей мовця, типу інтерв'ю та прагматичної ситуації.

• Сформулювати проміжні висновки щодо характеру взаємодії когнітивних і мовних рівнів у репрезентації досвіду минулого.

Аналіз конкретних цитат з англомовних інтерв'ю демонструє, що реперспективізація не є єдиною стратегією, а складається з різних тактик, які залежать від ролі оповідача та його мети.

1. Самопозиціонування як «ефективного менеджера»: А. Шпеєр

У роботі Г. Серені «Albert Speer: His Battle with Truth» А. Шпеєр майстерно використовує лінгвістичні прийоми для створення образу «технократа, що був вище ідеології». Його цитати спрямовані на перенесення відповідальності з морально-політичної площини на суто функціональну.

• *I was a technocrat, a professional, and I made the system work.*

• *Hitler was the dreamer and the ideologue; I was the one who turned his dreams into reality.*

• *The political part of it was not my domain. I confined myself to architecture and armaments.*

Шпеєр використовує метонімію, замінюючи поняття «злочинна діяльність» на «ефективна робота», і пасивний стан («caught up in the machine»), щоб приховати активну роль [53].

2. Механізм «сліпої вірності»: BBC Documentaries

У документальних серіалах BBC інтерв'ю з колишніми солдатами та чиновниками часто демонструють перекладання відповідальності на вище керівництво та суворі правила. Цитати ілюструють стратегію, засновану на ідеї, що індивідуальна воля була відсутня.

• *You had no choice. You were a small cog in a huge wheel. You did what you were told* [49].

• *We were fighting a war. People die in wars. It's not murder, it's just war.*

• *I didn't think about the ethics. I thought about staying alive* [50].

Тут використовується евфемізм («it's just war») для пом'якшення терміна «злочин», а також спрощення причинно-наслідкових зв'язків, зводячи складні моральні рішення до інстинкту самозбереження.

3. Моральне розмежування: «Hitler's Children»

Фільм «Hitler's Children» показує, як нащадки нацистської еліти формують нову ідентичність, різко дистанціюючись від злочинів своїх батьків. Їхні цитати свідчать про глибоку моральну конфронтацію.

• *My father was not a hero. He was a criminal. I have to live with that shame.*

• *I am not responsible for his actions, but I am responsible for not hiding from them.*

• *The only way to honour the victims is to speak the truth, no matter how painful it is* [22].

Ці висловлювання демонструють відкриту конфронтацію з минулим та використання риторики відповідальності, що кардинально відрізняється від стратегій самовиправдання, показаних раніше.

4. Ідеалізація фронтової дружби: USC Shoah Foundation & Der Spiegel

У свідченнях USC Shoah Foundation та публікаціях «Der Spiegel» колишні учасники війни, що не обіймали високих посад, часто фокусуються на ідеалізованих аспектах свого досвіду, відтісняючи на другий план ідеологію та злочини.

• *We were not fighting for Hitler. We were fighting for the man next to you, for our comrades.*

• *It was a different time. You just did what was asked of you. You lived day by day.*

• *I remember the friendships, the shared suffering. The politics were something else, something far away* [60].

Ці цитати використовують деконтекстуалізацію, відокремлюючи особистий досвід від його політичного значення. Застосовується селективна пам'ять, яка підкреслює позитивні (на їхній погляд) аспекти, такі як братерство та виживання, і замовчує злочинну сутність війни.

2.4. Порівняльний синтез стратегій реперспективізації

У цьому підрозділі результати аналізу узагальнюються та зіставляються за часовими, рольовими й жанрово-медійними параметрами. Порівняння дає змогу виявити тенденції зміни стратегій – від виправдувальних і дистанційних до частково рефлексивних і критичних. Окрему увагу приділено впливу соціального статусу мовця та формату висловлювання на вибір мовних засобів, що реалізують стратегії реперспективізації. Узагальнення демонструє, як трансформації дискурсу відображають ширші культурно-історичні зміни у способах говорити про провину та участь у минулому.

Завдання підрозділу:

• Зіставити домінантні стратегії реперспективізації у різні часові періоди (1980-ті, 1990-2000-ті, 2010-2020-ті) та визначити напрями їхньої

еволюції.

• Проаналізувати вплив ролі мовця (високопосадовець, учасник, очевидець, нащадок) на вибір і комбінацію стратегій.

• Визначити жанрово-медійні особливості реалізації стратегій у різних форматах (усні інтерв'ю, документалістика, публіцистика).

• Узагальнити результати порівняння у вигляді типології найчастотніших комбінацій «когнітивна стратегія – мовний засіб» та простежити тенденції зміни дискурсивних моделей у часі.

Порівняльний синтез результатів дослідження мовної і смислової реперспективізації в англомовних інтерв'ю з колишніми членами нацистського режиму дозволяє виявити значні тенденції в мовних стратегіях та когнітивних змінах, які відбулися в процесі трансформації історичних наративів протягом кількох десятиліть. Оскільки основний акцент у дослідженні зроблено на зміну стратегії риторики та переробку образів учасників нацистського режиму, порівняння різних типів інтерв'ю дозволяє визначити, як змінюється ставлення до минулого через призму змінюваних соціально-політичних контекстів.

1. Порівняння мовних стратегій в інтерв'ю різних десятиліть

1.1. Інтерв'ю 1980-х років: Пряме виправдання і дистанціювання від злочинів

У перші десятиліття після падіння Третього Рейху учасники інтерв'ю, які були безпосередньо причетні до нацистських структур, часто вдавалися до стратегії прямого виправдання своїх дій, підкреслюючи їхню «невинність» або необхідність виконання наказів. Наприклад, у фрагменті інтерв'ю Альберта Шпеєра, який був одним із ключових архітекторів нацистської імперії, він вказував на свою роль як «технократа», що виконував свої функції в системі, яка не давала місця для моральних роздумів:

I was not involved in the political decisions. I was focused on architecture and construction. I did what I was tasked with, but I never knew the full extent

of what was happening [54].

Це ставлення відображало особливості того часу, коли багато хто з учасників нацистської еліти намагався дистанціювати себе від ідеологічної складової нацизму, апелюючи до технічної чи адміністративної «невинності».

1.2. Інтерв'ю 1990-2000-х років: Переосмислення ролі і соціальна відповідальність

Із часом з'являється тенденція до більш глибоких рефлексій про власну участь у злочинах нацистського режиму. Однак навіть у цих інтерв'ю домінує спроба знизити власну відповідальність або перевести акценти на зовнішні фактори, такі як «страх перед наказами» або «необхідність зберігати лояльність до держави». Наприклад, Ніклас Франк, син Ганса Франка, часто зазначав у своїх інтерв'ю, що його батько «був частиною системи, яка не давала можливості діяти інакше», хоча й визнавав, що його батько був не тільки свідком, але й безпосереднім учасником злочинів:

My father followed the orders he was given. He wasn't in charge of the death camps. But he knew too much, and in the end, he was part of it [28].

Таким чином, ці інтерв'ю часто сприяли поширенню образу «жертви обставин», де інтерв'юовані визнають деяку відповідальність, але роблять акцент на безвиході ситуації.

1.3. Інтерв'ю 2010-2020-х років: Ретроспективне каяття та критика нацистського режиму

Зі зміною соціальних та політичних умов у посттоталітарному світі настає період, коли дедалі більше учасників інтерв'ю починають відкрито критикувати нацистську ідеологію, визнаючи свою участь у злочинах. У цей період більш очевидною стає тенденція до вираження каяття, що стає важливим елементом в контексті сучасних моральних норм. Проте навіть у цих інтерв'ю важливу роль відіграє пошук виправдань, часто через образ «незнання» або «підкорення системі». Наприклад, в інтерв'ю з

членами родин нацистської еліти, таких як діти високопосадовців, спостерігається не тільки рефлексія, але й намагання подати своїх батьків як людей, які намагалися діяти з кращими намірами:

My father didn't see the full picture. He did what he thought was right. He wasn't part of the atrocities, but his actions still made him complicit [51].

Ці слова демонструють значну зміни у ставленні до нацистської тематики, оскільки вони відображають спробу зізнання в частковій відповідальності за дії своїх батьків, водночас роблячи акцент на людяності тих, хто був у центрі цієї жахливої системи.

2. Когнітивні трансформації у репрезентації нацистського минулого

Нижче перелічено ключові когнітивні трансформації, що виявляються в інтерв'ю; кожна з них має власну логіку та механізми і не є об'єктом взаємного порівняння. Ці процеси водночас відбиваються на мовному рівні – через добір нейтральної або пом'якшеної лексики, використання пасивних конструкцій, фреймові переосмислення й риторичні прийоми, які фіксують зміну перспективи та морального тону висловлювань.

2.1. Моральна відповідальність і концепція "невинності"

Аналіз інтерв'ю показує, що протягом часу змінюється і сам процес конструювання образу «невинної» жертви системи. Спочатку, в 1980-1990-х роках, домінує концепція пасивної участі у подіях, де мовці подають себе як жертв системи або як людей, що не мали морального вибору. Однак із плином часу, особливо у 2000-х роках, з'являється прагнення більш відповідально поставитися до участі у нацистських злочинах. В інтерв'ю з високопосадовцями нацистського режиму або їхніми нащадками, бачимо, як багато хто намагається знайти своє місце в нових моральних рамках, часто намагаючись «переписати» власну біографію через каяття або виправдання своїх дій.

2.2. Використання культурних архетипів

Ще однією ключовою когнітивною трансформацією, яка проходить

через усі інтерв'ю, є використання культурних архетипів для переписування минулого. Вивчення цих архетипів дозволяє виявити, як учасники нацистського режиму намагалися представити себе в контексті сучасної політичної коректності, що часто поєднувалося з дискурсом «покаяння» та «моральної еволюції». У контексті сучасних інтерв'ю з дітьми нацистських функціонерів це виражено через виокремлення своїх батьків як «жертв системи» або людей, які «не розуміли», що насправді відбувається.

На мовному рівні така стратегія реалізується через добір лексики, що апелює до моральних цінностей – обов'язок, честь, відданість, жертва – а також через використання пом'якшувальних конструкцій і фреймових формулювань, які знижують емоційну різкість оцінок і переносять увагу з провини на виправдання або страждання. Такі мовні засоби створюють ефект морального відновлення образу учасників подій, підсилюючи архетипні ролі «героя-патріота» чи «жертви обставин».

3. Висновки

Порівняльний синтез стратегій реперспективізації показав поступову еволюцію способів переосмислення нацистського минулого – від виправдувально-дистанційних моделей до рефлексивно-критичних.

Зіставлення інтерв'ю різних періодів виявило закономірність: у 1980-х переважають стратегії самовиправдання й зняття агентності; у 1990–2000-х формується тенденція часткового каяття; у 2010–2020-х з'являється наратив відповідальності та осмислення провини.

Типовими когнітивно-мовними механізмами виявлено редукцію відповідальності, моральну дистанцію, архетипізацію «жертви обставин» та поступовий перехід до дискурсу критичного переосмислення.

Отже, реперспективізація постає як динамічний процес, у межах якого змінюються не лише мовні стратегії, а й самі моральні орієнтири суспільства щодо минулого.

Висновки до розділу 2

1. Основними когнітивними стратегіями реперспективізації є редукція відповідальності, моральна дистанція, архетипізація та маніпуляція колективною пам’яттю. Зазначені стратегії ґрунтуються на фреймі «невинності», який забезпечує зсув від прямої провини до зовнішніх детермінант (обставин, системи, наказів), формуючи нові інтерпретації участі в подіях.

2. Мовна реалізація когнітивних стратегій здійснюється через використання евфемізмів, пасивних конструкцій, нейтралізуючої лексики, метафоричних фреймів і синтаксичних структур, які зменшують вираження агентності та відповідальності. Такі засоби сприяють формуванню дистанційованого, нейтрального або виправдувального дискурсу.

3. Простежено еволюцію риторичних моделей у часовій перспективі: від самовиправдання та заперечення провини у 1980-х роках – до часткового визнання відповідальності та моральної рефлексії у 2000–2020-х. Така динаміка засвідчує поступовий перехід від стратегії самозахисту до дискурсу осмислення власної участі в історії.

4. Моделі репрезентації минулого, засновані на образах «героя-патріота», «жертви обставин» і «людини без вибору», виконують когнітивну функцію переінтерпретації минулого. Їхня мовна реалізація відбувається через лексику моральних цінностей (обов’язок, відданість, служіння) та структури, що знижують емоційний градус і переорієнтовують увагу з відповідальності на обставини.

5. Інтерв’ю нащадків нацистських функціонерів демонструють перехід до більшої відкритості та рефлексії. Їхні висловлювання поєднують усвідомлення історичної відповідальності з прагненням зберегти власну ідентичність, що свідчить про зміну комунікативної позиції в межах посттоталітарної пам’яті.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Роботу присвячено комплексному аналізу мовної й смислової реперспективізації в англомовних інтерв'ю кінця XX – початку XXI ст., пов'язаних із нацистським минулим, із фокусом на взаємодії когнітивних стратегій та їхніх мовних реалізацій.

Методологічним підґрунтям стали критичний дискурс-аналіз (Н. Ферклафа, Т. ван Дейка, Р. Водак), когнітивна лінгвістика (рамки, метафори), наративний і риторичний аналіз. Поєднання цих підходів дало змогу інтерпретувати інтерв'ю і як тексти, і як дії з пам'яттю та ідентичністю.

Ключовими термінами роботи є реперспективізація, мовні стратегії та ідеологема.

Реперспективізація визначається як повторне структурування минулого під нові соціально-ціннісні рамки.

Мовні стратегії це вербальні засоби втілення когнітивних зрушень (евфемізація, пасив, метафоричне фреймування, технократична/нейтралізуюча лексика, синтаксична деагентація).

Ідеологема – мінімальна смислова одиниця ідеологічного змісту.

У результаті дослідження уточнено дефініцію реперспективізації як повторного структурування минулого під нові соціально-ціннісні рамки. Показано її вкоріненість у дискурсивних практиках доби постправди та в наративних механізмах – рефреймінгу, фокалізації та темпоральних зсувах, що забезпечують переінтерпретацію минулого відповідно до сучасних морально-ідеологічних координат.

Встановлено специфіку англомовних модусів нацистської пропаганди та післявоєнних інтерв'ю як поля вторинної інтерпретації. З'ясовано, що післявоєнний дискурс демонструє поступову зміну стратегій виправдання – від апологетичних і дистанційних моделей до

частково рефлексивних.

Аналіз корпусу англомовних інтерв'ю 1980–2020-х років дозволив виявити динаміку риторики: у 1980-х переважають самовиправдувальні наративи; у 1990–2000-х формується тенденція до часткового визнання провини при одночасному перенесенні відповідальності на «систему» чи «обставини»; у 2010–2020-х з'являються ознаки рефлексії та спільного усвідомлення історичної відповідальності.

У процесі дослідження ідентифіковано провідні когнітивні стратегії реперспективізації – редукцію відповідальності, моральну дистанцію, архетипізацію та маніпуляцію колективною пам'яттю. З'ясовано, що вони ґрунтуються на фреймі «невинності», який забезпечує переорієнтацію інтерпретаційної перспективи з особистої провини на зовнішні обставини.

Визначено мовні засоби реалізації зазначених стратегій: евфемізми, пасивні конструкції, нейтралізуючу лексему, метафоричне фреймування та синтаксичну деагентацію. Ці засоби сприяють формуванню дистанційованого, нейтрального або виправдувального типу дискурсу.

Порівняльний синтез результатів показав, що еволюція стратегій реперспективізації відбувається за часовими, рольовими й жанрово-медійними параметрами. Встановлено, що висловлювання високопосадовців тяжіють до технократичної нейтралізації, тоді як наративи нащадків характеризуються більшою рефлексивністю та прагненням до морального осмислення.

Узагальнення підтвердило, що реперспективізація виконує функцію когнітивно-дискурсивного механізму адаптації історичної пам'яті до сучасних етичних і соціальних контекстів, забезпечуючи перехід від виправдувального до рефлексивного способу говоріння про минуле.

Виявлено ключові когнітивні стратегії реперспективізації, такі як редукція відповідальності, концепт «невинності», моральна дистанція, архетипізація, маніпуляція колективною пам'яттю.

Мовними реалізаціями цих стратегій є евфемізми (transportation, relocation), пасивні конструкції (mistakes were made), метафори стихійності/механіки («storm», «machine»), технократична лексика (task, build).

Виявлено порівняльний профіль стратегій реперспективізації:: зрушення від індивідуальної відповідальності до «системи/обставин», легітимація образів «виконавця обов'язку», «жертви обставин», «героя-патріота».

Проведено порівняльний синтез у часі: від прямих виправдань і дистанціювання (1980-ті) – до часткового прийняття відповідальності й дискурсу каяття (2000–2020-ті), з тривкою тенденцією до релятивізації провини через «незнання»/«наказ».

Тож, у роботі виявлено, що реперспективізація функціонує як узгоджений когнітивно-мовний механізм моральної реінтеграції мовців у сучасний публічний простір.

Перспектива дослідження полягає у можливості розширення корпусу (використання інших мов та жанрів), залученні кількісних методів (корпусної лінгвістики), порівнянні наративів Третього Рейху з постколоніальними/пострадянськими наративами, а також вивченні ролі інтерв'юера та медіаформату у запуску/стримуванні реперспективізаційних стратегій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Голота Т. Мовні засоби маніпуляції в рекламі на українських Telegram-каналах. Українське мовознавство. 2024. № 1 (54). С. 177–203.

2. Гришин М. Маніпулювання інформацією: теоретичні аспекти наукового дискурсу. Інтегровані комунікації. 2023.

3. Гудзенко О. Г., Пастрик Т. В., Лазько А. М., Гальчун Н. П. Психолінгвістичні механізми маніпуляції у сучасному інформаційному просторі: стратегії впливу та протидії. Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки». 2024. № 4. С. 66–76.

4. Загнітко А. П. Містифікація в системі маніпулятивних тактик. Записки з українського мовознавства. 2024. Вип. 31. С. 288–301.

5. Петренко І. В. Когнітивні стратегії створення образу «ворога» у пропагандистському дискурсі. Філологічні студії. Науковий вісник КНЛУ. 2020. Вип. 14. С. 88–96.

6. Поліщук Ю. Я., Гнатюк С. О., Сєйлова Н. А. Мас-медіа — засіб пізнання світу чи маніпуляція свідомістю? Вісник Книжкової палати. 2022. № 3 (308). С. 20–28.

7. Яненко Л. П., Юрчук Л. В. Когнітивна лінгвістика має посилити прагматику кожної мови. Наукові записки НУ «Острозька академія». 2024.

8. Althusser L. Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes towards an Investigation). In: Lenin and Philosophy and Other Essays. New York: Monthly Review Press, 1971. P. 127–186.

9. Arendt H. Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil. New York, 1963. 312 p.

10. Blackbourn D. History and the Culture of the Third Reich. London, 2003. 312 p.

11. Bondarenko Y. Time Domain Matrix Modeling in Cognitive Linguistic Research. Human Cognitive Processing. Amsterdam/Philadelphia, 2019. Vol. 65. P. 287–311.

12. Bondarenko Y. Tools of Explicit Propaganda: Cognitive Underpinnings. Open Journal of Modern Linguistics. 2020. Vol. 10. P. 23–48. DOI: 10.4236/ojml.2020.101003.

13. Bourdieu P. Language and Symbolic Power. Cambridge: Polity Press, 1991. 291 p.

14. Bruner J. Acts of Meaning. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1990. 181 p.

15. Bytwerk R. L. Bending Spines: The Propagandas of Nazi Germany and the German Democratic Republic. East Lansing, 2012. 280 p.

16. Bytwerk R. L. The Argument for Genocide in Nazi Propaganda. Quarterly Journal of Speech. 2005. Vol. 91(1). P. 37–62.

17. Chatman S. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film. Ithaca: Cornell University Press, 1978. 277 p.

18. Derrida J. Of Grammatology. Baltimore, 1976. 354 p.

19. Der Spiegel. Zeitgeschichte / History Sections. Hamburg, 1995–2023.

20. Entman R. M. Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm. Journal of Communication. 1993. Vol. 43 (4). P. 51–58.

21. Fairclough N. Language and Power. London, 1989. 259 p.

22. Feingold C. Hitler’s Children. Documentary Film. Israel–Germany, 2011. 80 min.

23. Fillmore C. J. Frame Semantics. In: Linguistics in the Morning Calm. Seoul: Hanshin, 1982. P. 111–137.

24. Fisher W. R. Human Communication as Narration: Toward a Philosophy of Reason, Value, and Action. Columbia: University of South Carolina Press, 1987. 271 p.

25. Fludernik M. Towards a ‘Natural’ Narratology. London: Routledge, 1996. 345 p.

26. Foucault M. The Archaeology of Knowledge. London, 1972. 245 p.

27. Foucault M. Discipline and Punish: The Birth of the Prison. New York: Pantheon, 1977. 333 p.

28. Frank N. Der Vater: Eine Abrechnung. München, 1987. 382 S.

29. Frank N. In the Shadow of the Reich. Public interview at Hay Festival, Hay-on-Wye, 3 June 2012 (Moderator P. Sands).

30. Frank N. In the Shadow of the Reich: Nazi Legacy. Documentary interview in: What Our Fathers Did: A Nazi Legacy (Dir. P. Sands). London: BBC / Film4 Productions, 2004.

31. Gee J. P. An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method. London, 1999. 169 p.

32. Genette G. Narrative Discourse: An Essay in Method. Ithaca, 1980. 285 p.

33. George Lakoff, Mark Johnson. Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press, 1980. 242 p.

34. Goffman E. Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience. Cambridge (MA): Harvard University Press, 1974. 586 p.

35. Goldensohn L. The Nuremberg Interviews: An American Psychiatrist's Conversations with the Defendants and Witnesses. New York, 2004. 480 p.

36. Herf J. Nazi Propaganda and the Images of the Enemy. New Haven, 2006. 300 p.

37. Herf J. The Jewish War: Goebbels and the Antisemitic Campaigns of the Nazi Propaganda Ministry. Cambridge, 2008. 280 p.

38. Jameson F. The Political Unconscious: Narrative as a Socially Symbolic Act. Ithaca: Cornell University Press, 1981. 320 p.

39. Jowett G. S., O'Donnell V. Propaganda & Persuasion. London, 2019. 480 p.

40. Kaplan T. P. The Language of Nazi Genocide: Linguistic Violence and the Struggle of Germans of Jewish Ancestry. Cambridge, 2009. 332 p.

41. Kershaw I. The 'Hitler Myth': Image and Reality in the Third Reich. Oxford, 1987. 312 p.

42. Klemperer V. The Language of the Third Reich: A Philologist's

Notebook. London, 2000. 290 p.

43. Landry A. P., Orr R. I., Mere K. Dehumanization and Mass Violence: A Study of Mental State Language in Nazi Propaganda (1927–1945). PLOS ONE. 2022.

44. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites. Stanford: Stanford University Press, 1987. 516 p.

45. Neitzel S., Welzer H. Soldaten: On Fighting, Killing and Dying. London, 2011. 448 p.

46. O'Shaughnessy N. Marketing the Third Reich: Persuasion, Packaging and Propaganda. London, 2017. 384 p.

47. Overy R. The Dictators: Hitler's Germany and Stalin's Russia. London, 2004. 848 p.

48. Oxford Dictionaries. Post-truth: Word of the Year 2016. Oxford University Press, 2016.

49. Rees L., Woodward J. The Nazis: A Warning from History. BBC Documentary Series. London, 1997.

50. Rees L. Auschwitz: The Nazis and the Final Solution. BBC Documentary Series. London, 2005.

51. Sands P. What Our Fathers Did: A Nazi Legacy. Documentary interview with Niklas Frank and Horst von Wächter. London, 2015.

52. Savage R. J. "Disease Incarnate": Biopolitical Discourse and Genocidal Dehumanisation. Journal of Historical Sociology. 2022. Vol. 35 (2). P. 177–197.

53. Sereny G. Albert Speer: His Battle with Truth. London: Macmillan, 1995. 760 p.

54. Speer A. Inside the Third Reich: Memoirs. New York: Macmillan, 1970. 672 p.

55. Speer A. The Secret Diaries / BBC Interview with Albert Speer. Interview conducted by H. Trevor-Roper for BBC Television. London, 1981. Broadcast transcript in: Albert Speer: The Final Judgment. London: BBC /

Thames Television Archives, 1981.

56. Spiegel International. Translated Features and Veteran Testimonies. Hamburg–London, 2005–2023.

57. Suiter J. Post-truth politics. Political Insight. 2016. Vol. 7(3). P. 25–27.

58. Sweetser E. From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure. Cambridge, 1990. 192 p.

59. The Trial of Adolf Eichmann: Record of Proceedings in the District Court of Jerusalem. Jerusalem: Israel Ministry of Justice, 1961. Vols. I–V.

60. USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education. Visual History Archive: Testimonies of Holocaust Survivors and Witnesses. Los Angeles, 1994–present.

61. van Dijk T. A. Ideology: A Multidisciplinary Approach. London, 1998. 376 p.

62. van Leeuwen T. Discourse and Practice. Oxford: Oxford University Press, 2008. 232 p.

63. Welch D. Propaganda and the German Public 1918–1945. London, 2001. 288 p.

64. White H. Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe. Baltimore, 1973. 428 p.

65. Wodak R. Critical Discourse Analysis and the Politics of Power. London: Sage, 1999.

66. Wodak R. Methods of Critical Discourse Analysis. London: Sage, 2001.

ABSTRACT

of the MA Thesis «Cognitive and linguistic tools of re-perspetivizing in the English language propaganda of the 3rd Reikh» (Kharkiv, 2025) written by A. V. Boholiubova (research advisor – Ye. V. Bondarenko)

This thesis investigates cognitive and linguistic mechanisms of re-perspectivization in English-language interviews and documentary narratives involving former propagandists and sympathizers of the Third Reich. The study's **relevance** lies in the increasing importance of understanding how ideological discourses of the past are reinterpreted and linguistically reframed within the post-truth society of the late 20th and early 21st centuries. By focusing on linguistic transformation and reinterpretation of Nazi narratives in English, the research highlights how language functions as a tool of ideological reconfiguration and moral self-legitimation.

The **aim** of the thesis is to identify and analyze the cognitive and linguistic strategies of re-perspectivization applied to Nazi propaganda narratives in English-language interviews of the late 20th – early 21st centuries.

To achieve this aim, the following **objectives** have been set forth:

• To outline the theoretical foundations of re-perspectivization within linguistics and narratology.

• To determine the historical and ideological context of Nazi propaganda and its English-language representations.

• To analyze English-language interviews with former propagandists and sympathizers from the standpoint of linguistic transformation of the original narratives.

• To identify the key cognitive and linguistic strategies of re-perspectivization and their pragmatic functions.

• To conduct a comparative synthesis of the strategies and mechanisms revealed in various interview sources.

The **object-matter** of the research is the linguistic means of manipulative

re-perspectivization used in English-language interviews with former Nazi propagandists or sympathizers.

The **subject-matter** is the cognitive and linguistic strategies that enable reinterpretation and moral recontextualization of ideological narratives.

The empirical corpus includes five authentic English-language interviews and documentary sources (1980s–2020s), such as Albert Speer: His Battle with Truth (1995), BBC documentaries (The Nazis: A Warning from History, Auschwitz: The Nazis and the Final Solution), Hitler's Children (2011), USC Shoah Foundation testimonies, and selected Der Spiegel publications.

The **novelty** of the study lies in its interdisciplinary approach that combines critical discourse analysis, narrative theory, and cognitive linguistics to reveal how post-war speakers reconstruct and justify their past through language. The findings contribute to understanding linguistic mechanisms of ideological rehabilitation and the role of discourse in shaping collective memory.

The **research methods** include discourse analysis, cognitive and contextual analysis, rhetorical and stylistic analysis, and elements of comparative interpretation.

The **structural parts** of the MA thesis are: introduction, two chapters with conclusions, general conclusions, and a bibliography (66 entries). The textual part comprises 46 pages, the total volume – 55 pages.

The **first** chapter outlines the theoretical foundations of linguistic and cognitive re-perspectivization in propaganda narratives, defining its mechanisms within the framework of critical discourse and cognitive linguistics.

The **second** chapter presents a detailed analysis of re-perspectivization strategies in selected English-language interviews, focusing on linguistic markers of distancing, moral justification, and ideological reinterpretation.

The **results** of the research can be applied in courses on discourse theory, cognitive linguistics, and media literacy, and provide methodological insights for the study of ideological narratives in historical and contemporary contexts.